

УДК 340.15(477):005.44

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

О. О. СИДОРЕНКО,

канд. юрид. наук,
асистент кафедри теорії держави і права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: olga.ales@mail.ru
ORCID 0000-0003-0485-6431

Розглянуто сутність глобалізаційних процесів, їх вплив на утворення та реалізацію права. Виявлено закономірності розвитку правової системи України, а також позитивні й негативні наслідки глобалізації для держави в цілому.

Ключові слова: глобалізація; система права; глобалізаційні процеси; міжнародне право.

Постановка проблеми. Глобалізація як явище є універсальним за своєю природою і характером феноменом, що охоплює не лише світову економіку, фінанси, засоби масової інформації, де виявляється в найбільш розгорнутому вигляді, а й інші сфери державного і суспільного життя, у тому числі й право. При цьому право виступає не просто засобом формального закріплення глобалізаційних процесів і керування ними, але і само відчуває з їх боку вагомий вплив. У цьому зв'язку дослідження будь-яких питань, що мають відношення до трансформації правових явищ і процесів в умовах глобалізації, є сьогодні вкрай актуальним.

Характерною рисою сучасного світу є взаємопроникнення культур і принципів права, яке може бути описане такими поняттями, як конвергенція, інтеграція, асиміляція, творча взаємодія. Окреслені цими поняттями динамічні процеси, з одного боку, сприяють формуванню єдиної світової спільноти, а з іншого – супроводжуються протилежними процесами, спрямованими на визначення культурної ідентичності, правової автономності та породжують низку теоретично й практично важливих питань, що торкаються різних сторін

держави і права. Йдеться про вимоги, що висувуються правовим системам сучасності процесами глобалізації. Ці вимоги не можна недооцінювати, оскільки всі правові системи незалежно від власної волі залучаються до змін, які відбуваються і стають умовами їх існування. Проблеми глобалізації та інтеграції в цьому контексті постають як найвагоміший вектор розвитку цивілізації й передусім своєрідна «рівнодіюча» різноманітних і різноспрямованих тенденцій і сил сучасного світу [1].

Актуальність запропонованої проблематики дослідження зумовлена реаліями сьогодення. У контексті глобалізаційних процесів виникає потреба в теоретико-методологічному осмисленні характеру і тенденцій розвитку національної правової системи. На нових парадигмах будується дослідження правової системи у науці про державу і право, що має велике значення для формування правової свідомості та реалізації принципів правової держави в Україні.

Історичний досвід демонструє, що проголошені як універсальні детермінанти «загальнолюдські цінності», не завжди доречні для національних правових систем. Шаблони, що механічно переносяться, часто є не життєдіяльними, оскільки не враховують особливостей менталітету і правової культури, що сформувалися в конкретному суспільстві в процесі історико-культурного розвитку. Ефективність і життєдіяльність правової системи виявляється в той мірі, в якій сучасна держава пов'язує її розвиток з формуванням правової свідомості, вдосконаленням правової культури, з досягненням правової стабільності у внутрідержавних і міжнародних відносинах.

Метою статті є розгляд основних підходів до осмислення процесів глобалізації, аналіз її форм і напрямків, відмежування від суміжних процесів та явищ, визначення тенденцій розвитку правової системи України в контексті процесів глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що в останні десятиліття у зарубіжній правовій юриспруденції значна увага приділяється не

теоретичним дослідженням правової системи, а проблемам класифікації правових систем і критеріїв їх класифікації. На жаль, на сьогодні ґрунтовних монографічних досліджень правових аспектів світових глобалізаційних процесів небагато. Наявні матеріали свідчать про різноманіття і суперечливість поглядів на процеси, під впливом яких відбувається розвиток правової системи України в умовах глобалізації. До числа найбільш значущих досліджень можна віднести праці як вітчизняних, так і зарубіжних правників: М. Арчера, П. Бергера, А. Васильєв, А. Гідденса, Г. Ігнатенко, Р. Коттеррела, Г. Курдюков, І. Лукашук, Р. Мюллерсон, М. Олброу, О. Петришина, Т. Разехорна, Г. І. Тункіна, Є. Усенко, Л. Фрідмана, С. Хантінгтона, І. Яковюка.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі та в сучасних законодавчих актах не міститься єдиного, універсального визначення поняття «глобалізація». Серед учених загальноприйнятою є точка зору, що термін «глобалізація» виник у 1983 р. і належить американцю Т. Левіту. Разом із тим у широкий науковий обіг цей термін був уведений теоретиками Римського клубу – впливової міжнародної позаурядової організації, серед яких А. Печчеї, М. Месарович, Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Е. Ласло та ін. (всі вони – автори загальновідомих доповідей із глобальних проблем людства і засновники концепції глобалістики, що сьогодні перетворилася на метатеорію). Тривалий час глобалізація була суто економічним явищем і багатьма науковцями вона асоціювалася лише з фінансово-економічними процесами в державі. Так, на думку Л. Євстигнєєвої, Р. Євстигнєєва, О. Уткіна та В. Фурса, глобалізація – це процес, обумовлений ринковими, а не державними силами, оскільки світовий ринок певним чином поглинає державу, використовуючи елементи державного управління (податкову, валютно-кредитну, митну, зовнішнь-торговельну політику) [2]. За визначенням Міжнародного валютного фонду, глобалізація – це «у зростаючому ступені інтенсивна інтеграція як ринків товарів та послуг, так і капіталів» [3].

Кожна країна повинна мати чітке уявлення про своє місце у глобальній світовій політиці, про свою культурну ідентичність, а також про те, хто із

глобальних геополітичних сил є партнером, а хто – супротивником. За С. Хантінгтоном, глобальна економічна інтеграція відбувається в чотирьох рівнях: 1) зони вільної торгівлі; 2) митні союзи; 3) спільні ринки; 4) економічні союзи [4].

На думку Е. Тоффлера, ми живемо в час, коли вся структура влади, існуюча дотепер, набирає іншу форму. При цьому саме Європу він вважає генератором всеохоплюючої стратегії перестановки в регіональному і світовому співвідношенні сил [5]. Враховуючи проголошений євроінтеграційний вектор розвитку України, прагматичне переосмислення парадигми розвитку цивілізації третього тисячоліття в контексті глобальних політичних, економічних і соціальних процесів та роль і місце країни у ній має велике як теоретичне, так і практичне значення [6].

Прикладом впливу глобалізації на правову систему держави є прийняття 4 листопада 1950 р. в Римі десятьма державами-членами Ради Європи (Бельгія, Великобританія, Німеччина, Данія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія та Франція) Конвенції про захист прав людини і основних свобод і створення з метою забезпечення зобов'язань за Конвенцією 21 січня 1959 р. Європейського суду з прав людини для розгляду скарг про порушення цієї Конвенції. Ратифікація Європейської конвенції дозволяє всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, звертатись до Європейського Суду, якщо вони вважають свої права порушеними. Це стосується і громадян України, що підтверджується ст. 55 Конституції України. Практика ЄСПЛ і функціонування європейської системи захисту прав людини наклали відбиток на підходи до вирішення гострих проблем, що стоять перед суспільством. Таким чином, позитивний вплив глобалізації на правову систему держави, членами якої є громадяни, які беруть активну участь у формуванні правової культури, очевидний.

Головним системним фактором ризику у формуванні єдиного глобального світового господарства, яке сформувалося в умовах глобалізації, є те, що на світову економіку з притаманною їй системою міжнародних

економічних відносин все більшою мірою поширюються властивості ринкової економіки як системи, що самоорганізується, з досить слабким, невизначеним і нестабільним, кризовим регулюванням процесів. Реалізація принципів глобального ринку провокує виникнення соціальних проблем так званого «соціального демпінгу», що зумовлює необхідність формулювання соціальних правил участі у глобальній економіці [7].

У сучасних умовах розбудови державності в Україні суттєво інтенсифікується процес реформування й оновлення національної законодавчої бази. Цей процес обумовлений трансформаційним періодом розвитку суспільства та ускладненням суспільних відносин, що вимагає не лише вдосконалення самих нормативно-правових актів, а й активізації наукових досліджень проблем формування права, правоутворення, нормотворчості та інституту реалізації права. Розвиток і вдосконалення законодавчої бази будь-якої держави безпосередньо пов'язується з явищем правоутворення, що є складним соціальним інститутом (процесом) створення права як системи загальнообов'язкових правових норм, що знаходять свій прояв у правовій свідомості та правовій культурі як усього населення, так і окремих громадян [8, с. 120].

Нормотворчість в умовах глобалізації трансформується перш за все у напрямі поширення її соціальної бази, тобто все більша кількість суб'єктів бере не пасивну, а найактивнішу й безпосередню участь у цьому процесі. Процес нормотворчості трансформується і під впливом того, що в правовому полі з'являються нові проблеми, вирішення яких вимагає обов'язкового правового регулювання на національному і наднаціональному рівнях. Проблеми екології, безпеки, інформації, демографії вимагають нового підходу й нового осмислення, в рамках якого необхідно поєднувати всі сфери правового регулювання. Справедливим є зауваження, що глобалізація вимагає іншого погляду на процес нормотворчості, відповідно інших принципів регулювання сучасних соціальних процесів. Має відбутися етичний поворот у міжнародних відносинах, в основу яких необхідно покласти етичні принципи буття людини у

світі: справедливість, свободу, рівноправність, консенсус, плюралізм. Неможливо в правовому полі ігнорувати традиції, ментальність народів і нав'язувати єдині юридичні норми. Будь-який юридичний закон може тоді ефективно функціонувати, коли він є легітимованим, тобто визнаним народом. Якщо закон не легітимований, то він не матиме юридичної сили і буде втілюватися за допомогою насилля [9, с. 14].

У зв'язку з цим тенденція до спрощеного розуміння правової наступності, що виявляється в сучасній політиці й навіть правотворчості, пов'язана з механічним перенесенням іноземного законодавства на український ґрунт і заслуговує критичного ставлення. Як слушно зазначає О. В. Мартишин: «Експансія чужої культури завжди викликає противодію. На практичному і емоціональному рівні воно проявляється у опорі національної культури, на теоретичному рівні – у розумінні необхідності відповідності державних і правових установ реальним, а значить і національним умовам» [10, с. 11].

Проблематика правової глобалізації носить комплексний характер, що має бути враховано при розробці концепції правової політики держави як внутрішнього, так і зовнішнього спрямування. Першочергове значення при цьому мають дослідження проблем сучасного стану, шляхів вдосконалення і перспектив розвитку вітчизняного права і держави в загальному контексті процесів глобалізації, юридично важливих принципів, форм, цінностей та цілей, яких потрібно дотримуватись в умовах сучасної глобалізації й уніфікації у сфері державно-правових явищ і відносин [11].

В основі виникнення і розвитку тенденції до універсалізації та уніфікації права лежить об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації та інших засобів і сфер життя суспільства, який не міг не відбитися як на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку. Універсалізація й уніфікація права простежуються практично на всіх історичних етапах державно-правового розвитку, але в умовах глобалізації вона виявляється найяскравіше і має не еволюційний, а вибуховий, революційний характер [12, с. 5].

Згідно з індексом глобалізації за версією КОФ, Україна посідає 47 місце серед країн світу і 5 місце серед пострадянських країн за рівнем глобалізації [13]. Зазначене свідчить про те, що Україна долучилась до глобалізаційних процесів в економічній, соціальній, політичній сферах, здійснює певні кроки щодо інтеграції національної економіки, культури, технологій, управління і т. д.

Одним із фундаментальних завдань права є здійснення управління глобалізацією, гармонізація її процесів і нейтралізація негативних наслідків. Право повинно виступати інструментом глобалізації й одночасно засобом управління її процесами. При цьому процес глобалізації у правовій сфері розвивається у двох напрямках, які являють собою єдиний процес трансформації права. З одного боку, очевидним є вплив глобалізаційних процесів на право, результатом чого є зближення і конвергенція правових систем сучасності. При цьому формуються загальні тенденції їх розвитку, до яких можна віднести тенденцію втілення в національних правових системах загальновизнаних норм і принципів; появу нових галузей права, таких як космічне, інформаційне, зміна законодавства у зв'язку з інтеграційними процесами та ін. З іншого боку, за посередництвом права робляться спроби спрямувати глобалізацію в певне русло, наприклад, введення в національне право норм інших держав, адаптованих при цьому до національного правового менталітету та інших історико-культурних особливостей.

Вказані обставини визначають важливу тенденцію у розвитку правових систем на сучасному етапі, суть якої полягає в тому, що національні правові системи й правові культури знаходяться в постійній двосторонній взаємодії й впливають на формування і трансформацію один одного.

Розвиток і вдосконалення національних правових систем залежить від взаємодії з іншими правовими системами, в результаті якої відбувається залучення, вдосконалення, спрощення тих чи інших інститутів і принципів права.

Висновки. Отже, які б сфери життя держави і права не зачіпали процеси глобалізації, не повинно відбуватися знищення національних правових культур.

Ідентичність національних правових культур зберігається, в тому числі й ідентичність права. Держави можуть запозичувати одна в одній правові норми, інститути, галузі права, але не правову систему в цілому. Крім того, інтегровані у правову систему норми іноземного права набувають національної специфіки в процесі їх застосування, що надає підстави говорити про відносну самостійність права.

Список літератури:

1. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : монографія / М. І. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. – Харків : Право, 2008. – С. 190.
2. Евстигнеева Л. Экономическая глобализация и постмодерн / Л. Евстигнеева, Р. Евстигнеев // *Общественные науки и современность*. – 2000. – № 1. – С. 5–14; Уткин А. Глобализация: процесс и осмысление / А. Уткин // *Свободная мысль XXI*. – 2000. – № 11. – С. 28–38; Фурс В. Глобализация жизненного мира в свете социальной теории / В. Фурс // *Общественные науки и современность*. – 2000. – № 6. – С. 128–139.
3. Гапотій В. Д. Вплив глобалізаційних процесів на теорію та практику державного суверенітету / В. Д. Гапотій // *Вісник Нац. ун-ту внутр. справ*. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – Вип. 27. – С. 244.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон, Э. Тоффлер ; пер. с англ. – Москва : ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 603 с.
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – Москва : ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 669 с.
6. Шконда В. В. Глобалізація: оцінки, наслідки, регулювання : монографія / В. В. Шконда, А. В. Кальянов. – Донецьк : Донбас, 2014. — 166 с.
7. Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації / Л. Г. Удовика. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. – 320 с.
8. Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин : [монографія] /з заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – Київ : Юрид. думка, 2009. – 536 с.
9. Ониськів М. Глобалізація і правотворення / М. Ониськів // *Право України*. – 2002. – № 9. – С. 10–15.
10. Мартышин О. В. Национальная политическая и правовая культура в контексте глобализации // *Государство и право*. – 2005. – № 4. – С. 11.
11. Нерсеянц В. С. Правовая политика Российской Федерации: основные направления и задачи [Электронный ресурс] / В. С. Нерсеянц. – Режим доступа : <http://www.centrlaw.ru/publikacii/Nerses1/index.html>.
12. Марченко М. Н. Об основных тенденциях развития права в условиях глобализации / М. Н. Марченко // *Государство и право*. – 2009. – № 6. – С. 5–11.
13. KOF Index of Globalization: індекс рівня глобалізації країн світу по версії KOF (2013) [Electronic resource] / KOF Swiss Economic Institute. – Access mode : <http://globalization.kof.rthz.ch>.

References:

1. Panov, M.I., Gerasina, L.M., Danyl'jan, O. G. et al. (2008). Problemy modernizacii politychnyh system suchasnosti. L.M. Gerasina, O.G. Danyl'jan (Eds.). Kharkiv: Pravo, 190 [in Ukrainian].

2. Evstigneeva, L., Evstigneev, R. (2000). Jekonomicheskaja globalizacija i postmodern. Obshhestvennye nauki i sovremennost', 1, 5–14 [in Russian]; Utkin, A. (2000). Globalizacija: process i osmyslenie. Svobodnaja mysl' XXI, 11, 28–38 [in Russian]; Furs, V. (2000). Globalizacija zhiznennogo mira v svete social'noj teorii. Obshhestvennye nauki i sovremennost', 6, 128–139 [in Russian].
3. Gapotij, V.D. (2004). Vplyv globalizacijnyh procesiv na teoriju ta praktyku derzhavnogo suverenitetu. Visnyk Nac. un-tu vnutr. sprav. Issue 27, 244 [in Ukrainian].
4. Hantington, S., Toffler, Je. (2003). Stolknovenie civilizacij. (Trans. from angl.). Moscow: AST [in Russian].
5. Toffler, Je. (2002). Metamorfozy vlasti. (Trans. from angl.). Moscow: AST [in Russian].
6. Shkonda, V.V., Kal'janov, A.V. (2014). Globalizacija: ocinky, naslidky, reguljuvannja. Donec'k: Donbas [in Ukrainian].
7. Udovyka, L.G. (2014). Pravova systema Ukrai'ny: globalizacijni transformacii'. Zaporizhzhja: KSK-Al'jans [in Ukrainian].
8. Boshyc'kogo, Ju.L. (Ed.). (2009). Derzhavno-pravove reguljuvannja v umovah transformacii' suspil'nyh vidnosyn. Kiev: Juryd. dumka [in Ukrainian].
9. Onys'kiv, M. (2002). Globalizacija i pravotvorennja. Pravo Ukrai'ny, 9, 10–15 [in Ukrainian].
10. Martyshin, O.V. (2005). Nacional'naja politicheskaja i pravovaja kul'tura v kontekste globalizacii. Gosudarstvo i pravo, 4, 11 [in Russian].
11. Nersejanc, V.S. Pravovaja politika Rossijskoj Federacii: osnovnye napravlenija i zadachi. Retrieved from: <http://shhshhshh.centrlashh.ru/publikacii/Nerses1/indeh.html> [in Russian].
12. Marchenko, M.N. (2009). Ob osnovnyh tendencijah razvitija prava v uslovijah globalizacii. Gosudarstvo i pravo, 6, 5–11 [in Russian].
13. KOF Index of Globalization. KOF Swiss Economic Institute. Retrieved from: <http://globalization.kof.rthz.ch>.

Сидоренко О. О. Правовая система Украины в контексте глобализации.

Статья посвящена рассмотрению сущности глобализационных процессов, их влияния на образование и реализацию права. Выявлены закономерности развития правовой системы Украины, а также положительные и негативные последствия глобализации для государства в целом.

Ключевые слова: глобализация, система права; глобализационные процессы; международное право.

Sydorenko O. O. The legal system of Ukraine in the context of globalization.

The essence of globalization processes and their influence on the formation and implementation of the law. The regularities of the development of the legal system of Ukraine, as well as the positive and negative consequences of globalization for the state as a whole.

Keywords: globalization; law; globalization processes; international law.

Надійшла до редколегії 01.06.2016 р.